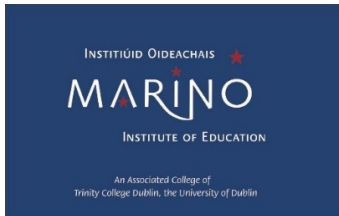

❖ An Lúibín ❖

29 Aibreán 2019

Marino agus múinteoirí Gaeilge

Tá a fhios ag an domhan, a mháthair agus a Mhamó anois go bhfuil bunmhúinteoirí go mór de dhíth ar scoileanna lán-Ghaeilge agus Gaeltachta. Tá leigheas air anois (nó súil le leigheas): cúrsa nua, Baitsiléir san Oideachas trí Mheán na Gaeilge in Institiúid Marino i mBaile Átha Cliath. Cúrsa céime ceithre bliana é atá le tosú san Fhómhar agus áiteanna ann do trí mhac mhac léinn is tríocha. Má tá tú le cur isteach ar an gcúrsa, caithfidh tú breis is 50% a fháil i scrúdú Gaeilge TEG. Deirtear go bhfuil glaoch mór air.

Fuair Marino Conradh ocht mbliana chun an cúrsa a reáchtáil, conradh ar fiú €5.5 milliún é. Cuirfear treise ar an tumoideachas agus ar an gcuraclam go léir a mhúineadh trí Ghaeilge. I scoileanna Gaeilge a dhéanfaidh na mic léinn a dtaithí múinteoireachta.

Más mall is mithid. Is beag duine a shéanfaidh nach bhfuil rath na Gaeilge sa chóras oideachais ag brath ar na scoileanna lán-Ghaeilge anois seachas ar an útamáil a dhéantar ar an teanga sna scoileanna lán-Bhéarla. Tús maith an cúrsa nua. Bíodh súil againn, ar mhaithe le staid na teanga ar fud an domhain, go mbeidh borradh faoin ngaeoideachas dá bharr.

Aimsir agus eile

Aimsir ann agus imeachtaí aisteacha. Seo cuid acu as saothar mór na gCeithre Máistrí:

<https://celt.ucc.ie/published/G100005D/index.html>

1488: Sidhe gaoithe do dhol fo meithil mhóna baí i t-Tuaim Mona, & duine dibh do mharbhadh, aighthe an lochta oile do at, & cethrar ele do mharbhadh don gaoith cedna h-i Machaire Connacht.

Sí gaoithe a dhul faoi mheitheal mhóna a bhí i dTuaim Móna agus duine díobh a mharú, aghaidheanna an luchta uile a at, agus ceathrar eile a mharú den ghaoth chéanna i Machaire Connacht.

Is annamh tagairt sna hannálacha do ghnó na ngnáthdhaoine. I gContae Ros Comáin atá Tuaim Móna.

1489: Caoire na Midhe a c-comhfhochraibh fairrce ó Ath Cliath co Droichet Átha do dhol isin muir d'aimhdheoin a n-aoghairedh & gan a t-teacht for c-cúla.

Caoirigh na Mí i gcomhfhochraibh farraige (i.e. iad a rith in éineacht isteach san fharraige) ó Bhaile Átha Cliath go Droichead Átha d'ainneoin a n-aoirí agus gan teacht ar ais.

Imeacht mearbhlach, má tharla. Agus seo an anfa chugainn arís.

1547: Gaoth mhór d'éirghe an oidhche ria f-féil Bríghde gur bhó suaill má tainic a comhmór ó ghein Criost alle go ro bris tempail, mainistre & caisléin & co h-airidhe ro bhris sí an dá uillinn iartharaigh do thempall Cluana Mic Nóis.

Gaoth mhór a éirí roimh Fhéile Bríde; ar éigean a tháinig gaoth chomh mór léi ó ghin Chríost go dtí sin agus bhris sí teampaill, mainistreacha agus caisleáin agus go háirithe bhris sí an dá uillinn iartharacha de thempall Chluain Mhic Nóis.

Agus iasc anuas:

1566: Cioth éisc arna fherthain h-i t-Tír Chonaill an bliadhain-si.

Cith éisc nuair a bhí fearthainn i dTír Chonaill an bhliain seo.

Ní fios cén chúis atá lena leithéid – cuaifeach uisce, b'fhéidir, a chrochann an t-iasc leis. A leithéid tite amach in áiteanna eile roimhe sin agus ó shin.

Tíortha nár chuala tú trácht orthu: 3. Vailís agus Futúna

Dhá ghrúpa oileán san Aigéan Ciúin is ea Vailís agus Futúna agus iad ina gcomhroinn nó *collectivité* de chuid na Fraince. Tá siad scartha amach i gcúrsaí riaracháin ó Pholainéis na Fraince – Taihití, an Nua-Chaladóin etc.. Trí oileán bholcánacha agus roinnt oileáiní atá i gceist, agus tá an chomhroinn roinnte ina dhá cuid: Vailís agus a cuid oileán thoir thuaidh, agus Futúna agus Oileán Alofi thiar theas. Bhí 11,558 duine ina gcónaí ann in 2018 (72.1% ar Oileán Vailís agus 27.9% ar Oileán Fhutúna). De shliocht Polainéiseach a bhformhór mór agus de shliocht Francach an chuid eile.

Vailís (Wikimedia Commons)

Ní fada Vailís agus Futúna ó Fhidsí, ó Shamó agus ó Thonga, agus tháinig na chéad daoine, mairnéalaigh dhána, chun na n-oileán sin go léir timpeall 3,000 bliain (700 RCh). Bhain siad leis an gcultúr 'Lapita' (ainm seandálaíoch a cumadh de bharr focal i dteanga de chuid an réigiúin a mhíthuiscint, más fíor), agus lonnigh siad ina lán oileán san Aigéan Ciúin a bhí gan daoine go dtí sin. Tháinig a sinsir féin aduaidh ón Téamháin agus trí na hOileáin Philipíneacha. Tá daingin chré nó chloiche agus leachtaí bróin ón ré is luaithe le fáil fós sna hoileáin.

Tháinig ríocht Thonga anuas sa mhullach ar phobal Vailís sa 15ú haois, rud a d'fhág lorg doscriosta ar theanga, ar nósanna agus ar chóras taoiseachta an chultúr. Agus le himeacht aimsire bhuaill na hEorpaigh isteach. Tháinig Willem Schouten, captaen Ollannach, ar Futúna agus Alofi in 1616 agus é ag gabháil timpeall an domhain in "De Eendracht". Os cionn céad bliain ina dhiaidh sin, in 1787, ghabh an captaen Sasanach Samuel Wallis thart ó Thaihítí agus bhaist ceann de na hoileáin mar 'Wallis'. I gceann tríocha bliain bhí báid míolta móra ó Mheiriceá agus ó thíortha eile ag tabhairt cuairt ar na hoileáin.

Futúna agus Alofi (Wikimedia Commons)

Vailís: James Cooke, 1773 (Wikimedia Commons)

Tháinig misinéirí Francacha in 1837. In 1842 spreag achran áitiúil iad chun cabhair a iarraidh ar rialtas na Fraince, agus ba ghearr gur theann an Fhrainc a greim ar an gcríoch. Tá triúr ríochtaí sna hoileáin – Uvea, Sigave agus Alo – agus sna 1880í shínigh siad conarthaí a lig don Fhrainc coimearcas a chur ar bun. In 1917 rinneadh coilíneacht de na ríochtaí sin. Sa Dara Cogadh Domhanda thaobhaigh údaráis na n-oileán le rialtas Vichy sa Fhrainc, rialtas a chuidigh leis an Naitisithe; ach ar an 26 Bealtaine 1942 tháinig long chogaidh de chuid de Gaulle ón Nua-Chaladóin a chuir leá chúr na habhann ar chairde Hitler.

Anois tá féinrialú ag na hoileáin agus a dtionól féin acu, cé go bhfuil riarthóir Francach os a gciann agus go dtoghan siad seanadóir amháin ar Sheanad na Fraince agus teachta amháin ar Thionól Náisiúnta na Fraince. Tá na ríochtaí ann fós agus an-tábhacht leo i saol na ndaoine. Roghnaítear na ríthe i measc uaisle na háite, agus tá siad ina mbaill de chomhairle a chuidíonn le riaradh na comhroinne. Cuireann na trí ríocht gnáthdhlí traidisiúnta na críche i bhfeidhm i gcáis neamhchoiriúla.

As an bPróta-Pholainéisis a fáisceadh teangacha dúchais na-oileán. Tá cosúlacht idir Vailís agus Futúnais dá bharr, cé go bhfuil rian na Tongaise ar an Vailís agus gur gaire an Fhutúnais don tSamóis. Is binn na teangacha iad, gutaí agus consain ag rince go réidh i ndiaidh a chéile. (Tá samplaí de phaidreacha Caitliceacha i bhFutúnais le cloisteáil anseo: <http://dominicweb.eu/en/dictionaries/rosary-prayers/?language=fud.>)

Ba iad na misinéirí a thug an litriú isteach, rud a rinne siad sna 1840í, agus bhí focail nua ag teacht isteach cheana ó Bhéarla na mairnéalach, rud a threisigh ar Vailís nuair a chuir na Meiriceánaigh lárionad ar bun ann in 1942. Mar sin a tháinig *puna* – spúnóg, *faimili* – teaghlach, *motoka* – carr, *tini* – canna stáin, agus focail eile. Chum na misinéirí foclóir nua: *komunio* – Comaoineach, *kofesio* – faoistin, *temonio* – deamhan.

Faigheann aos óg na n-oileán a gcuid oideachais trí Fhraincis agus tá a gcuid cainte breac le cora cainte ón teanga sin agus, ar ndóigh, ón mBéarla. Tá líon na gcainteoirí dúchais ag laghdú sa bhaile agus an oiread sin daoine ar

lorg oibre sa Nua-Chaladóin. In 2018 dúirt 59.1% de dhaoine a bhí ceathair déag nó níos sine gur Vailísis is mó a bhí á labhairt acu sa bhaile (le hais 60.2% in 2008) agus dúirt 27% gurbh Fhutúnais í (le hais 29.9% in 2008). Fraincis a bhí á labhairt ag 12.7 (le hais 9.7 in 2008). Bheadh súil agat go ndéanfadh an Fhraincis creimeadh ar na teangacha dúchais de réir a chéile, ach beidh le féachaint.

Bíonn na hoileain fliuch ó Mhí na Samhna go Mí Aibreáin agus tirim ó Mhí na Bealtaine go Mí Dheireadh Fómhair. Is mór an fhadhb an dífhoraioisíú: baintear feidhm as adhmaid mar bhreosla agus níl ach beagán den tseanfhoraois ann. Tá creimeadh ar shléibhte Fhutúna dá bharr. Ní thiocfaidh na hoileain seo slán ach oiread ó éirí na farraige agus an téamh domhanda ar siúl.

Baineann tuairim is 80% de na hoibrithe a mbeatha as feirmeoireacht (cnónna cócóg agus glasraí), beostoc (muca den chuid is mó) agus iascaireacht. Tá timpeall 4% den daonra ar fostú ag an rialtas. Faightear teacht isteach ó dheontais de chuid rialtas na Fraince, ó cheadúnais iascaireachta, ó chánacha iomportála agus ó sheoltáin airgid ó oibrithe easaoránacha. Tá an-seasamh ag an Astráil sa réigiún agus bronntar scoláireachtaí ar mhic léinn de chuid Vailís agus Fhutúna a bhfuil Béarla maith acu. Tugtar deontais freisin chun miontionscadail a chothú agus an t-infrastruchtúr a fheabhsú.

Ní mór an tóir atá ag turasóirí ar na hoileáin seo, murab ionann is oileáin eile na Polainéise. Tá neart fós sna seanghnása ann, an seansaol ag seasamh an fhóid. Is baol don saol sin an imirce agus tionchar cultúrtha na Fraince. Anois an t-am chun cuairt a thabhairt ar na hoileáin úd.

Filí mná i seansaol na nGael (1)

In Éirinn agus in Albain araon a fréamhaíodh filíocht chlasaiceach na nGael. Canúint liteartha acu a dtugtar *Gaeilge na scol* uirthi, í á saothrú ó na meánaoiseanna anuas go dtí an 17ú haois. Dánta siollacha atá i gceist agus rialacha casta beachta ag baint leo.

Fir amháin a bhí le fáil i scoileanna ardléinn an tsaol Ghaelaigh, agus is ann a múineadh na foirmeacha fileata, *dán díreach* ina measc, a bhain le ceird an fhile ghairmiúil. Ba é an t-ógláchas an fhoirm ba lú castacht agus é oiriúnach, mar sin, d'amaitéaraigh oilte, daoine uaisle a raibh bua na filíochta acu. Orthu sin bhí roinnt ban. Is í an fhilíocht shiollach a chomhaontaíonn Éire agus Albain i gcúrsaí litríochta; ón 17ú haois amach tagann meadrachtaí oilte aiceanta i réim sa dá thír.

Máistrí ar réimse na neamhphearsantachta ba ea na filí fir agus feidhmeanna acu a tháinig anuas chucu mar oidhreacht: iad ag moladh na dtaoiseach (nó leagan idéalach de thaoiseach áirithe) de réir ghnáthchleachtas na n-aoiseanna, iad ina gcaomhnóirí cultúir, eolas acu ar ghinealaigh, ar logainmneacha agus ar na scéalta a bhain leo. Ba chuid de chóras intleachtúil agus aicmeach iad, agus ba shainaicme iad féin.

Bhí taobh eile ar shaothar na bhfilí fir féin, gan amhras: taobh an ghrá, na cumha pearsanta, na cráifeachta, na mallachtaí agus an aoir, taobh a ligeann dúinn an file a aithint mar dhuine. Agus b'in réimse na mban féin: an grá, an spraoi íoróineach, an chumha, cheal teacht a bheith acu ar an réimse eile úd.

Caisteal Suibhne (Wikimedia Commons)

Ní fios cén uair a thosaigh mná ag dul i mbun pinn ar an dóigh seo, ach in Albain atá na samplaí is luaithe le fáil. Seo Aithbhreac nighean [iníon] Coirceadail (fl. 1460) agus í ag caoineadh a fir chéile, Niall Óg (Mac Thorcuil) MacNéill ó Ghiogha. É ina chonstábla ar Chaisteal Suibhne (Caisleán Shuibhne) i gCnapadal in Earra-Ghàidheal

thar ceann Rí Inse Ghall. Fuair sé bás idir 1542 agus 1472. Seo na trí rann dheireanacha dá dán agus a fear céile á chur i gcuimhne trí rud atá lán de bhrí phearsanta agus reiligiúnda, an paidrín:

An rogha fá deireadh díbh
's é thug gan mo bhrígh an sgéal:
do sgar riom mo leathchuing rúin,
a phaidrín do dhúisg mo dhéar.

Is briste mo chridhe im chlí,
agus bídh nó go dtí m'éag,
ar éis an abhradh dhuibh úir,
a phaidrín do dhúisg mo dhéar.

Muire mháthair, muime an Ríogh,
go robh 'gam dhíon ar gach séad,
's a Mac do chruthuigh gach dúil,
a phaidrín do dhúisg mo dhéar.¹

Rogha na bhfear ba dhéanaí díobh is é a scéal a d'fhág gan bhrí mé: scar mo leathchuing rúin liom, a phaidrín a dhúisigh mo dheora.

Tá mo chroí briste i m'ucht agus beidh nó go bhfaighidh mé bás tar éis fhear an fhabhra dhuibh úir, a phaidrín a dhúisigh mo dheora.

Muire mháthair, muime an Rí, go raibh sí do mo dhíon ar gach turas, agus a Mac a chruthaigh an domhan, a phaidrín a dhúisigh mo dheora.

Ina dhiaidh sin tagann Isibeuil Ní Mhic Cailín (c. 1499-?), Cuntaois Earra-Ghàidheal (Oirear Gael). Tá trí dhán curtha ina leith, agus seo an ceann is iomráití:

Mairg darab galar an grádh,
gibé fáth fá n-abraim é;
is deacair sgarthain re a pháirt;
truagh an cás a bhfuilim féin.

An grádh-soin tugas gan fhios,
ós é mo leas gan a luadh,
muna fhaghad furtacht tráth,
biaidh mo bhláth go tana truagh.

An fear-soin dá dtugas grádh,
's nách féadaim a rádh ós aird,
dá gcuire sé mise i bpéin,
go madh dó féin bhus céad mairg!²

Is mairg don té a bhfuil galar an ghrá air, cibé fáth a ndeirim é; is deacair scaradh lena pháirt (a chion), is trua an cás ina bhfuilim féin.

An grá sin a thug mé gan fhios, ós é mo leas gan é a lua; mura bhfaighidh mé fortacht tráth beidh mo bhláth go tana, trua.

An fear sin ar thug mé grá dó agus nach bhféadaim é a rá os ard, dá gcuirfeadh sé mise i bpian, gura air féin a chuirtear céad mairg.

In Éirinn tá dán againn ó láimh Bhríd Nic Gearailt ('Brighid Chill Dara') (c. 1589-1682). Ba í bean Ruairí Uí Dhomhnaill, Iarla Thír Chonaill (a chuaigh thar sáile in 1607) í, agus tar éis a bháis phós sí an Ridire Nicholas

1 Joseph J. Flahive, 'A Hero's Lament: Aithbhreac inghean Coirceadail's Lament for Niall Óg mac Néill,' in *Scottish Studies 35: The Journal of the School of Scottish Studies, University of Edinburgh*. Vol. 35. 2007-2010. John Shaw (ed.). Féach an téacs iomlán: <https://bardic.celt.dias.ie/pdf/POEM117.pdf>.

2 Ó Rathile, Tomás. *Dánta Grádha*, dán 54 (lgh 74-5). Cló Ollscoil Chorcaí, athchló 1976.

Barnewell (c. 1617). De ghinealach measctha í: iníon le hÉinrí, an 12ú hIarla Chill Dara agus le Frances Howard, iníon Iarla Nottingham. Craobh de na Gall-Ghaeil, mar sin, ach í saíte (mar ba ghnách lena leithéidí) i ndúchas na nGael.

Timpeall 1607 chuir an taoiseach Cú Chonnacht Óg Mag Uibhir dán chuici agus é á ligean air gurb eisean a chum é. Deir an dán (agus blas an *amour courtois* air) nach bhfuil san fhile ach taibhse anois toisc gur tharraing an grá a bhás.

Ní mé bhur n-aithne, a aos gráidh,
ná sceinnidh re scáth seachráin;
fuar dár seise im' ionad ionn,
spiorad meise nach maireann.

An dóigh libh a los m'fhéaghtha,
nach taibhse i dtruaille aiéartha,
nó spiorad anma fhallsa
tarla im' ionad agamsa?...

Níl aithne agat orm, a chairde dílse, ná scinnigí uaim le heagla sheachránach; táim fuar in ionad mo leithéide eile, spiorad mé nach maireann.

An dóigh leat, má fhéachann sibh orm, nach taibhse i gcorp aerachtúil mé, nó nár tharla spiorad fallsa i m'ionad agam?

Thuig Bríd gurbh é an file mór Eochaidh Ó hEodhasa a chum an dán, rud a fhágann blas na híoróine ar a freagra. Deir sí gurb ionadh léi feabhas an dáin más ionann an té a thug dí é agus an té a chum é. Na chéad cheithre rann anseo:

A mhacaimh dhealbhas an dán
tig aníos ar scáth na scol;
an dán lér chuiris do chlú,
maith a dhéanamh, is tú id' thocht.

Na roinn-se do-rinne sibh,
adéarthaoin rinn, a fhir ghráidh,
nach tú dhlighfeadh an duais
dá dteagmhadh a luach 'nar láimh.

An dán do ghabhais fa seach –
go bhfios damhsa ní breath cham –
is d'fhior a ndéanta, más fíor,
dobudh tugtha díol na rann.

Beagán dána 'na dhán cheart;
maith a dhéanamh, a dhearc mhall;
is gan tusa it' adhbhar suadh,
iongnadh linne cruas na rann...³

A mhacaimh a dhealbhas an dán, tar aníos ar scáth na scoileanna léinn, an dán ar mhéadaigh tú do chlú leis is maith chuirge é agus tú i do thost.

Na rann a rinne tú, a déarfainn, a fhir ghrá, ní dhlífidís an duais duit dá dteagmhódh a luach i mo láimh.

An dán a ghabh [a d'aithris] tú chomh maith sin (go bhfios dom ní breath cham a thugaim), is d'fhear a dhéanta, más fíor, ba cheart díol na rann a thabhairt.

Is beag dán atá ina dhán ceart, ach tá an ceann seo dea-dhéanta, a shúil mhall; is ionadh liom cruas na rann agus gan tusa i d'ábhar saoi.

³ Bourke, Angela (eag.). *The Field Day Anthology of Irish Writing*, Volume 4, NYU Press, 1991: lch 387.

Ní dánta iad seo le daoine a bhí glas ar a gceird. Caithfidh sé go raibh a lán eile cumtha acu, dánta nach maireann toisc nárbh fhiú leis na cóipeálaithe slí a thabhairt dóibh sna lámhscríbhinní. Seans go dtiocfaí ar dhánta eile le filí mná i meadaracht shiollach, cé go bhfuil na lámhscríbhinní cíortha agus scagtha ag scoláirí ar lorg seod. Seans go raibh mná eile ann a chuaigh i mbun an ógláchais agus nár tháinig a saothar anuas chugainn. Cuimhnimis nár mhair de shaothar de na mná thuas ach an chuid is lú.

Le léamh:

Ní Mhurchu, Síle (2017). 'Observations on the manuscript sources for the Dánta grá,' *Celtica*, 29, lgh 199-250 : https://cora.ucc.ie/bitstream/handle/10468/7077/Manuscript_sources_for_the_danta_gra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Lárchanúint: idir shúgradh agus dáiríre

I dtús Mhí Aibreáin chuir *Tuairisc.ie* píosa grinn amach faoin teideal 'Scrúdú á dhéanamh ag Raidió na Gaeltachta ar mholadh go n-úsáidí lárchanúint amháin'.⁴ Mar is gnách leis na scéalta grinn is fearr, bhí bunús leis, agus fiú fáistine ann. Rinne sé tagairt do 'phlécháipéis' dar teideal *I dTreo na Lárchanúina ar RTÉ Raidió na Gaeltachta*.

De réir na cáipéise, leanfaí de bheith ag craoladh nuacht an iarthair, nuacht an tuaiscirt agus nuacht an deiscirt, chomh maith leis na hirischláir réigiúnacha, ach is sa "lárchanúint" nua a bheidís go léir á gcur i láthair faoin mbliain 2030.

Tiocfaidh an lá. Ní aon chúis amháin atá le hídiú na seanchanúintí sa Ghaeltacht, rud arb ionann é agus ídiú na Gaeilge féin ann. Easpa seirbhísí i nGaeilge, imeacht na-óg, brú an Bhéarla trí na meáin, áisiúlacht an Bhéarla sa saol mór, drogall a bheith ar thuismitheoirí óga a gclann a thógáil le Gaeilge – rudaí atá ceangailte le chéile. I mBaile Átha Cliath is treise an teanga anois, cé nach bhfuil sna Gaeilgeoirí ach mionlach taibhsíuil i sráideanna na príomhchathrach, iad dofheicthe nó go n-éireoidís aníos chugat. I mBaile Átha Cliath atá an lárchanúint á giniúint, beagán de seo agus beagán de siúd, agus beidh sí ar lámh nuair nach mbeidh an seandream ag éisteacht a thuilleadh le cláracha Gaeltachta. (Deirtear anois féin gur beag an tsuim atá ag an dream óg sna cláracha céanna.) Is dócha gur beag an difríocht a bheidh idir caint na ndaoine óga laistigh agus lasmuigh den Ghaeltacht, má bhíonn aon limistéar ann ar fiú 'Gaeltacht' a thabhairt air.

Agus tarraingíonn sin scéal eile anuas, an léirmheas a rinne Máire Ní Fhinneadha ar *An Ghaeilge sa Nua-Aoiseacht Dhéanach: an meon i leith éagsúlacht teanga sa Ghaeilge* (Noel Ó Murchadha, Cló Iar-Chonnacht).⁵

De réir an taighde agus na dtagairtí iomadúla sa leabhar seo, is léir go nglactar leis anois go mbaineann urlabhra thraidisiúnta na Gaeltachta cuid mhaith le daoine a rugadh roimh 1960 agus ní hí sin an sprioc foghlama ná sochtheangeolaíochta a bhíonn ag Gaeilgeoirí iarGhaeltachta ar mian leo a bhféiniúlacht féin a chruthú agus a léiriú.

Ní mór an teagmháil a bhíonn ag na cainteoirí Gaeilge sin le muintir na Gaeltachta agus go deimhin is beag a n-aird ar an nGaeltacht agus a saol féin á chruthú acu ina n-urlabhra féin a fheileann dá dtaithe saoil féin. Faigheann an cainteoir réidh le foirmeacha a bhfuil dearcadh diúltach aige ina leith, fuaimeanna an 'chulchie' a thugadh Béarlóirí áirithe ar m'aithne ar 'ch leathan' na Gaeilge agus is túisce a changlóidís a dteanga ná 'chuala mé an chuach ar scean' a rá ar bhealach a cheap mise a bhí ceart is ceolmhar!

⁴ <https://tuairisc.ie/scrudu-a-dheanamh-ag-raidio-na-gaeltachta-ar-mholadh-go-n-usaidi-larchanuint-amhain/>

⁵ <https://tuairisc.ie/cen-fath-go-labhraionn-muid-an-ghaeilge-a-labhraionn-muid-agus-an-cuma/>

Molann sí an leabhar féin de bharr na tábhachta atá ag baint leis an taighde seo, ‘agus is é an feall nach léifidh cuid mhór de na daoine is mó a bhainfeadh leas as go deo é, cheal ama, cheal misnigh, agus cheal bhéarlagair na hacadúlachta’.

An lárchanúint chugainn ó chroí na cathrach, áis atá snoite agus múnlaíthe ag daoine a d’fhág an seansaol in ndiaidh. Ní féidir diúltú di anois.

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆
Spás

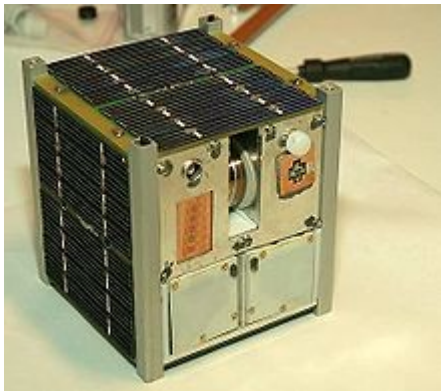
An ChiúbShait agus bruscar spáis

‘CubeSat’: saitulít an-bheag i gcomhair taighde spáis agus í déanta d’iolraithe de 10 cm × 10 cm × 11.35 cm (4 in × 4 in × 4.5 in) d’aonaid chiúbacha. Ní troime í ná 1.33 cileagram agus is féidir í a dhéanamh de phíosaf a cheannófaí i siopa. Thugtar suas ar roicéad í nó lánseáiltear ó stáisiún spáis í agus is gearr go mbeidh a leithéidí in ann siúl i bhfad amach sa spás le gás fuar, tiomáint cheimiceach, tiomáint leictreach agus seolta gréine.

Chuaigh California Polytechnic State University and Stanford University i bpáirt in 1999 chun an tionscadal a chur ar bun.

Tá feidhm nua leis an gciúbshait agus fadhb an bhruscair spáis ag dul in olcas. Tá os cionn 120 milliún blúire ag dul timpeall an domhain faoi láthair agus breis is 30,000 ceann acu deich gceintiméadar ar leithead. Luas lasrach atá fúthu agus is furasta dóibh dochar a dhéanamh. Anois tá sealgair de chiúbshait á dhéanamh a bheidh in ann bruscar a ghabháil le líonta agus teaghráin ar bheagán costais. Agus tríd is tríd bheadh sí féinstiúrtha. Is é an t-ainm atá uirthi OSCaR (*Obsolete Spacecraft Capture and Removal*).

Beidh an chiúbshait nua seo 30 ceintiméadar x 10 cm x 10 cm, le gléasra seoltóireachta agus cumarsáide, cumhacht, tiomáint agus rialú teirmeach. Beidh ceithre bhairille aici chun líonta a lánseáil agus í i gcumas ceithre bhlúire bruscair a ghabháil; imeoidh sí as fithis i gceann cúig bliana agus an obair déanta. D’fhéadfaí scaoth saitulítí a chur in airde chun dul ag obair i gcomhar le chéile.

Ncube-2, CiúbShait Ioruach (ciúb 10 cm)
Wikimedia Commons

Le léamh:

Mike Wall, ‘Meet OSCaR: Tiny Cubesat Would Clean Up Space Junk’:
<https://www.space.com/space-junk-cleanup-cubesat-oscar.html>

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

Dhá dhán le Colin Ryan

Ar maidin

B'eo í an mhaidin
sa tsráid mhínbhéasach

Bhí siad le teacht anuas
i gcarbad lonrach
is cuma orthu
gur dhream dá cine féin iad

í ag feitheamh ansin leo
is cat lena hais
le súile an eachtráin
a tháinig cheana ar a tóir

Athchogadh

chuaigh sí chun an chogaidh
is thagadh an cogadh chuici arís

na bláthanna sa ghaoth
ar bharr na craoibhe lá gréine
gáire na bpáistí sa pháirc

is an cogadh istoíche